

І. В. Горенко,

Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка, м. Тернопіль

ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД РАБСТВА У РОМАНІ ЕДВАРДА ДЖОУНЗА «ЗНАНИЙ СВІТ»

У статті розглянуто історичний досвід рабства у романі Едварда Джоунза «Знаний світ». Роман Ед. Джоунза продовжує традицію афро-американської словесності у зображенні неоднозначності як індивідуальної ідентичності чорношкірих американців, так і проблематизування їхнього колективного минулого.

Ключові слова: афро-американська художня література, романи про рабство, рабство, жанр.

В статье рассмотрены исторический опыт рабства в романе Эдварда Джоунза «Известный мир». Роман Эд. Джонса продолжает традицию афро-американской словесности в изображении неоднозначности как индивидуальной идентичности чернокожих американцев, так и проблематику их коллективного прошлого.

Ключевые слова: афро-американская художественная литература, романы о рабстве, рабство, жанр.

The article deals with the historical experience of slavery in Edward Jones' novel 'The known world'. Jones' novel continues the tradition of African-American literature in the imaging the ambiguity of individual identity of Afro-Americans and problematics of their collective past.

Key words: African-American fiction, neo-slave narratives, slavery, genre.

У романі «Знаний світ» (2003), що отримав Пуліцерівську премію за 2004 рік, Едвард Джоунз описує історичний досвід рабства не цілком традиційно як для афро-американської словесності. Мається на увазі те, що його головним персонажем є чорношкірий рабовласник. В інтерв'ю для видання «Паблішерз Віклі» Едвард Джоунз зазначав, що ідея написання роману про рабство, де головним персонажем є чорношкірий рабовласник, прийшла до нього, коли він читав художній твір про «єврея, який служив нацистам під час Другої світової війни» [7, с. 25]. Як відзначає Девід Ікард: «Джоунз демонструє, що пригорща афро-американських персонажів у романі, через які яскраво змальовано рабство, у ширшому розумінні слугують втіленням послідовного та нищівного впливу апарату супрематистської ідеології білошкірих американців на свідомість афро-американців. У такому ідеологічно обумовленому середовищі, де афро-американці змушені бути очевидцями цілковитого панування білих та брутальної експлуатації чорних тіл задля наживи, несподіване змалювання афро-американських рабовласників функціонує як радикальне звинувачення супрематистської ідеології білих» [6, с. 65]. Тр. Герріс наголошує на тому, що Ед. Джоунз запропонував осмислити рабовласництво із дещо нетрадиційних позицій і таким чином зруйнував стереотипи його зображення в літературі. Зокрема у праці «Страшний Діксон-Мейсон кордон. Афро-американські письменники та Південь» [4] дослідник пише: «Зображення чорношкірих людей, які мали у власності інших чорношкірих становило імпліцитне табу в афро-американській словесності. Окремі образи, принаймні до середини двадцятого століття, просто не змальовувалися, або ж змальовувалися побіжно, в афро-американській літературі. До незаторкуваних тем, належали теми про гомосексуалізм чи лесбійство, а також про інцест, про чорних жінок, які були відлучені від церкви, які робили аборти чи покидали своїх дітей, про божевільних чорношкірих американців, про проституцію та про чорношкірих, що діяли проти власної спільноти» [4, с. 174–175]. Такі «заборони» стосувалися переважно літературної продукції XIX століття, коли представники афро-американської художньої словесності спрямовували свої зусилля на те, щоб сформувати у свідомості як білих, так і самих чорношкірих американців ідею негритянської колективної самої, що відповідала б принципам ідеології американського суспільства. Тр. Герріс стверджує, що до середини XX століття відбувався процес формування колективної афро-американської ідентичності, що своєю чергою зумовило необхідність створення «позитивних типових» образів та характерів. Відтак індивідуалізовані персонажі, поведінка яких не збігалася із моральними стандартами часу, були маргіналізовані. У другій половині минулого століття у афро-американській художній літературі відбувся зсув, результатом якого стало інтенсивне звернення до індивідуалізованих образів. Так, Ральф Еллісон зобразив інцест у романі «Людина-невидимка» (1952), Джеймс Болдуїн звернувся до теми гомосексуалізму, Енн Еллен Шоклі вербалізувала проблему лесбійства у творі «Кохаючи її» (1974), Тоні Моррісон та Еліс Вокер змалювали дітовбивство, інцест та проституцію.

Роман Ед. Джоунза продовжує традицію зображення неоднозначності як індивідуальної ідентичності чорношкірих американців, так і проблематизування їхнього колективного минулого. Автор розкриває маловідомі відомості про експлуатацію негрів та пише про те, що серед них були й такі, що симпатизували системі поневолення. Така риторика руйнує іманентну для афро-американської літератури ідею колективності та єдності чорношкірого народу. Колір шкіри як позначник належності до спільноти уярмлених не спрацьовував уже в умовах рабовласницької системи. Присутність рабовласників афро-американського походження дестабілізує традиційну логіку та ідеологію Півдня до періоду Громадянської війни. Відповідно стратифікація суспільства на класи превалює над поділом людей щодо кольору шкіри. Про це у сучасному критичному дискурсі стверджують В. Б. Майклз, К. Воррен, А. Рід та багато інших.

Існування чорношкірих рабовласників одна з реальній економіки раннього капіталізму. Зосереджені на збагаченні, афро-американці, як і їхні білі співвітчизники, вдавалися до експлуатації людей. Тема роману Е. Джоунза, стверджує Девід Ікард, викликала своєрідну тишу з боку афро-американських літературознавців про нього. Письменник проблематизує рабовласництво як визначальну рису лише євро-американського супрематизму. Натомість його звернення до теми рабовласництва серед афро-американців привертає увагу до факту, по-перше, їхньої залежності від політики білошкірих американців щодо раси, і, по-друге, озвучує актуальність класової свідомості, яка виявляється ширшою, ніж расова. Водночас автор експлікує думку про ураженість свідомості як білих, так і чорних системою расизму. Так, чорношкірий плантатор Генрі Таунсенд, свідомість якого сформована на расистських стереотипах, переконаний, що «може бути кращим рабовласником, ніж будь-який білий» [6, с. 68].

За жанровими та проблемно-тематичними ознаками роман представляє модус постмодерністської історичної літератури, яка проблематизує версії минулого шляхом використання хронологічних розривів, іронії, аномалій і водночас не дає певної конкретної їх інтерпретації. Лінда Гатчен означає такий тип роману – історіографічною металітературою – «історична література, сконцентрована на репрезентації історії та її оспорюванні... Таким чином вона оприлюднює постмодерну ідеологію множинності та визнання відмінності; «тип» виконує мізерну функцію тут, і слугує об'єктом іронічної насмішки. Нема жодного відчуття культурного універсалізму» [5, с. 114]. Постмодерна історіографічна література, за словами Джона Дювалля, «зміншує рефлексивність метафікційності із альтернативною історіографією» [2, x]. Таким чином вона

(постмодерна історіографічна література) оспорує та підриває основи офіційної історіографії. Л. Гатчен відносить до цього жанру такі твори, як «Жінка французького лейтенанта» і «Черв'як» (Дж. Фаулз), «Касандра» (Кріста Вулф), «Сором» (Салман Русвіді), «Ім'я рози» (Умберто Еко), «Сто літ самотності» (Габріель Гарсія Маркес), «Книга Даніеля» (Едгар Доктору). Проте, як зазначають афро-американські критики Маду Дубей та Ваніма Лубіано постмодерністські історичні романи, що належать євро-американським письменникам, не спрямовані на переосмислення та руйнування стереотипів про історичне минуле негритянського народу. Позаяк об'єктом їхньої уваги стають історичні метанаративи західної цивілізації. Відтак постмодерний історичний роман, що належить перу афро-американських митців слова, найперше спрямований на переосмислення та пере-писування минулого рабства.

Роман «Знаний світ» змальовує події між 1830–1880 роками, що відбувалися головним чином у Манчестері, штат Вірджинія. Твір розпочинається з опису смерті Генрі Таунсенда – «чорношкірого чоловіка тридцяти одного року, що володіє тридцятьма трьома рабами і більше ніж п'ятдесятма акрами землі, що дозволяє йому займати становище краще, ніж деякі білі, чорні та індіанці» [7, с. 54]. Статус Генрі як власника рабів відразу ж оспорує уявлення про те, що рабовласницька система складалася з двох класів – чорношкірих рабів та білих рабовласників. Через змалювання смерті Таунсенда розповідається про долі багатьох інших персонажів: наглядачів, патрулів, чорношкірих рабів, а також батьків Генрі – Августуса та Мілдред Таунсенд. Вдова Калдонія, її брат-близнюк Келвін, їхня вчителька Ферн Елстон, колишній власник Генрі – Вільям Робінс та його двоє дітей від чорношкірої жінки – Луїс та Дора – представляють вільних людей у романі. Мойсей, наглядач, що служить Генрі, Рита, «друга мати» Генрі, коли він ще жив у неволі, а батьки уже викупилися з неї, Еліс – божевільна жінка, що блукає, де їй заманеться, Еліас та його дружина Селесте – належать до рабів, долі яких перетинаються так чи інакше з долею Таунсенда. Автор також проблематизує вододіл між різними верствами та складність відносин між ними. Дружина священника Моффетта є біологічною сестрою жінки, яку він тримає як рабину, шериф Скіффінгтон та його дружина Вініфред не вірять у рабство, але володіють своєю «донькою», після викупу з рабства Августуса Таунсенда знову продають у рабство бідні білі.

Чорношкірі плантатори змальовані по-різному. Одні з них тримають рабів для власної наживи, інші ж для того, аби забезпечити одноплемінникам прості людські свободи та права. Таким чином автор розмежовує господарів рабів та власників рабів. Перші, такі, як Генрі Таунсенд підтримують опресивну систему експлуатації людини людиною, другі, такі, як Августус Таунсенд купують невільників для того, щоб допомогти їм. Треба відзначити, що факти про чорношкірих рабовласників дуже рідко ставали темою художніх творів, і лише нещодавно актуалізувалися у художній літературі. Хоча Джон Рассел у праці «Вільні темношкірі як рабовласники у Вірджинії» [8] подає документи, за якими чорношкірі рабовласники існували у Вірджинії вже у 1654 році. За винятком ґрунтовних праць Картера Дж. Вудсона «Вільні темношкірі рабовласники у Сполучених Штатах у 1830 р.» (1924) [7] та Джона Гоуп Франкліна «Вільні негри Північної Кароліни» (1943) [3] інформація про те, що афро-американці теж були рабовласниками почала з'являтися аж у новій історіографії рабства, що датується 1970–1980 роками.

Актуалізація образів чорношкірих рабовласників передбачає й пошук стратегій їхнього змалювання. Зокрема, їхніх взаємовідносин як з уярмленими, так і з білими американцями. Е. Джоунз зображає таких персонажів через процес їхнього самовизначення. Генрі Таунсенд вибудовує власну ідентичність шляхом вивіщення над своїми одноплемінниками, у той час як Августус Таунсенд конструє свою самість, надаючи рабам свобод та поважаючи їхню гідність. Інтерсуб'єктні моделі, що запропоновані письменником тяжіють до гегелівської діалектики господаря/раба та ідей Мартина Бубера (Buber), що висловлені у праці «Я і Ти» [1]. Відповідно взаємини між людьми розгортаються або за логікою підпорядкування, або ж взаємного визнання.

Гегелівська діалектика господар/раб охоплює дві свідомості, які вступають у контакт одна з одною, а далі і в неминучу боротьбу за власне визнання. У її процесі свідомість уярмленого спочатку підпорядковується пану, а опісля свідомість останнього розкривається як залежна від існування свідомості першого. Е. Джоунз розглядає діалог між індивідуумами, коли один із учасників зі статусу залежного став сам рабовласником. Автор осмислює шляхи формування суб'єктності колишнього поневоленого, які мають два орієнтири – пригнічення підлеглих або ж визнання їхньої людської сутності.

Е. Джоунз не розгортає роман як історіографію рабства, натомість вдається до перехресть, діалогів та сутичок між різними суб'єктностями світу рабовласництва. Твір зітканий зі шматків особистих доль, історичних фактів та документів.

Література:

1. Buber M. I and Thou / Buber Martin; [translated by Ronald Gregor Smith]. – Edinburgh : Morrison and Gibb LTD., 1970. – 120 p.
2. Duvall J. N. Productive Postmodernism: Consuming Histories and Cultural Studies / Duvall John. – SUNY Press, 2002. – 224 p.
3. Franklin J. H. Free Negro in North Carolina, 1790-1860 / Franklin John Hope. – Univ. of North Carolina Press, 1943. – 275 p.
4. Harris T. The Scary Mason-Dixon Line / Harris Trudier. – Louisiana State Univ. Press, 2013. – 247 p.
5. Hutcheon L. A Poetics of Postmodernism: History, Theory, Fiction / Hutcheon Linda. – Routledge, 2003. – 288 p.
6. Ikard D. White Supremacy under Fire: The Underwarded Perspective in Edward P. Jones's The Known World / Ikard David // The Journal of the Society for the Study of the Multy-Ethic Literature of the United States, Volume 36, No 3, 2011. – P. 63–85.
7. Jones E. The Known World / Jones Edward. – Harper Collins, 2009. – 432 p.
8. Russell J. Free Negro in Virginia 1619-1865 / Russell John. – Cosimo Inc., 2009. – 196 p.